

ASOCIALAUS ELGESIO IR SAITŲ SU MOKYKLA SĄSAJOS PAAUGLYSTĖJE

Rūta Baleišienė

Elektrėnų „Versmės“ gimnazija
Saulės g. 30, LT-26121, Elektrėnai
Telefonas 8 52 8 39 616
Elektroninis paštas rubalei@gmail.com

Dr. Rasa Barkauskienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Psichologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4620
Elektroninis paštas rasabark@mruni.lt

*Pateikta 2007 m. rugsėjo 19 d.
Parengta spausdinti 2007 m. lapkričio 14 d.*

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjama paauglių saitų su mokykla ir asocialaus elgesio sąryšio problema. Tyrimo tikslas – įvertinti jaunesniųjų ir vyresniųjų paauglių, merginų ir vaikinių saitų su mokykla sąryšį su įvairaus lygmens jų asocialiu elgesiu. Gauti rezultatai atskleidė, kad jaunesniųjų ir vyresniųjų paauglių asocialaus elgesio raiška nesiskyrė. Lyties skirtumų analizė parodė, kad vaikinių elgesio problemos, delinkventus ir asocialus elgesys stipriau išreikštas nei merginų. Jaunesnieji paaugliai neigiamiau vertino mokyklos aplinką, merginos nurodė didesnę saugumą mokykloje, palyginti su vaikiniais. Tyrimas parodė, kad mokytojų parama bei neigiama santykių su bendraamžiais patirtis yra labiausiai su paauglio asocialaus elgesio raiška susiję saitų su mokykla aspektai.

Pagrindinės sąvokos: elgesio problemos, delinkventus elgesys, asocialus elgesys, paauglystė, saitai su mokykla.

Įžanga

Empirinių studijų, atliktų psichologijos, psichiatrijos, edukologijos, sociologijos, kriminologijos mokslininkų, rezultatai atskleidžia elgesio problemų, pastebimų paauglystėje, įvairovę: nuo tokių probleminio elgesio apraiškų kaip nepaklusnumas, taisyklių laužymas, bėgimas iš pamokų iki agresyvaus ir nusikalstamo paauglių elgesio, apimančio vagystes, asmens sužalojimą ir kitus nusikalstamus veiksmus. Nors paauglystėje pasireiškiančios įvairios probleminio elgesio formos yra labai tarpusavyje susijusios, tyrimų duomenys rodo, kad jų, kaip vieno reiškinių, traktuoti negalima (Barnow, Lucht ir Freyberger, 2005). Norvegijoje atlikto tyrimo duomenimis, paauglių delinkvenčiam elgesiui buvo būdingos trys dimensijos: nusikalstamas elgesys, opozicinis elgesys mokykloje ir uždaras asocialus elgesys (Pedersen ir Wichstrom, 1995). Savo straipsnyje mes irgi laikomės nuomonės, kad paauglystėje pastebimo asocialaus elgesio raiška yra skirtinga, todėl tikslinga kalbėti apie keletą asocialaus elgesio formų. Pirma, didelei daliai paauglių būdingas įžūlus ir opozicinis elgesys, gali būti įvardijamas kaip elgesio problemos. Toks elgesys yra normalios raidos dalis ir netgi naudingas šiame amžiaus tarpsnyje, nes paaugliui padeda lengviau įsitraukti į grupę, užimti reikšmingesnę padėtį tarp bendraamžių (Borzonsky, Nurmi, Kinney ir Tammi, 1999). Kita vertus, opozicinis paauglio elgesys turi tendenciją nunykti (Wenar ir Kerig, 2005). Antra, kita asocialaus elgesio paauglystėje forma, apimanti agresyvų bei delinkventų elgesį, dažnai nesikeičia visą paauglystės laikotarpį (Barnow ir kt., 2005). Delinkvenčiam elgesiui priskiriamas pamokų praleidinėjimas, bėgimas iš namų, piktnaudžiavimas psichotropinėmis medžiagomis, padeginėjimas, vandalizmas, vagystės. Galiausiai tam tikrai daliai paauglių būdingas ir

smurtinis asocialus elgesys – fizinio smurto prieš žmones naudojimas, dalyvavimas gaujų muštynėse, užpuolimai ir pan.

Psichologinės studijos atskleidžia, kad elgesio problemų dinamikai paauglystėje didelę reikšmę turi socialinė aplinka (Catalano, Haggerty, Oesterle, Fleming ir Hawkins, 2004; Payne, Gottfredson ir Gottfredson, 2003). Viena iš jų – mokykla, nes joje paauglys praleidžia daug laiko. Vienas svarbiausių kintamųjų – kaip paauglys suvokia ir vertina mokyklos aplinką. Pastaraisiais metais mokyklos aplinkos suvokimas analizuojamas pasitelkiant saitų su mokykla sąvoką (angl. *school connectedness*, *school bonding*), kuri apima paauglių emocinius ir dalykinius ryšius su ugdymo įstaiga (Maddox ir Prinz, 2003). Kitaip tariant, saitai su mokykla apibrėžiami kaip moksleivio prierašumo prie mokyklos bei jo atsakomybės, įsipareigojimo ir artumo jausmo mokykloje esantiems žmonėms ir jo aplinkai patirtis (Resnick, Bearman ir Blum, 1997). Saitai su mokykla yra daugiakomponentis kintamasis. Jo sudedamąsias dalis skirtingi autoriai pateikia kiek skirtingai. Mūsų straipsnyje remiamasi S. J. Maddoxo ir R. J. Prinzo (2003) bei H. P. Libbey (2004) pateikiama apžvalga. Čia svarbiausi saitų su mokykla komponentai yra paauglio santykiai su bendraamžiais ir mokytojais, akademiniai įsipareigojimai, saugumas ugdymo įstaigoje, prierašumas prie mokyklos, mokyklos taisyklių laikymasis bei pripažinimas.

Teorinį saitų su mokykla ir paauglio probleminio, delinkventaus ar asocialaus elgesio aiškinimą pateikia T. Hirschi (1969), žinomas socialinių saitų teorijos autorius. T. Hirschi teigia, kad individai, palaikantys teigiamus ryšius su jų socializacijoje dalyvaujančiomis įstaigomis, tokiomis kaip mokykla, mažiau linkę dalyvauti asocialioje veikloje. Jis tvirtina, kad socialinė aplinka, su kuria individas suformuoja saitus, natūraliai gali kontroliuoti jo elgesį. Žmogus perima ir palaiko esamos grupės egzistuojančias normas. Saitų su mokykla tyrimų rezultatai patvirtina minėtos teorijos teiginius: paaugliams, kurių emociniai ryšiai su klasės draugais stiprūs, rečiau būdingas delinkventus elgesys (Sprott, 2004), taip pat ir paaugliams, mokyklos aplinką vertinantiems kaip saugesnę, nepaisant rizikos veiksnių šeimoje įtakos (Crooks, Scott, Wolfe, Chiodo ir Killip, 2007). Ilgalaikės užsienio autorių studijos atskleidė tiesiogines įvairių mokyklos aplinkos faktorių ir mokinių elgesio problemų sąsajas (Catalano ir kt., 2004; Wilson, 2004; McNeely, Falci, 2004; Payne ir kt., 2003).

Analizuojant atliktų tyrimų rezultatus atkreiptinas dėmesys, kad nagrinėjamos bendros paauglių elgesio problemos arba delinkventus elgesys. Turint mintyje, kad paauglystėje pasireiškiančios elgesio problemos nėra vienareikšmės savo simptomatikos raiška, būtų tikslinga nagrinėti saitų su mokykla ryšį su skirtingo pobūdžio elgesio problemomis paauglystėje. Be to, netyrinėta, kaip lyties ir amžiaus kintamieji siejasi su saitų su mokykla ir asocialaus elgesio paauglystėje ryšiu. Remiantis tuo, kad vaikų ir merginų asocialaus elgesio raiška kiek skiriasi (Marcus, 1999), bei tuo, kad merginoms ir vaikams teikia kitokią reikšmę atskiriems saitų su mokykla aspektams (Libey, 2004), galima daryti prielaidą, jog šio ryšio skirtumai egzistuoja lyties ir amžiaus grupėse. Nėra žinoma, kaip skirtingo lygio paauglių elgesio problemos susijusios su jų saitais su mokykla bei atskirais jų komponentais. Kitaip tariant, ar šio ryšio stiprumas ir sąsajų struktūra kinta esant atskiriems asocialaus elgesio tipams (elgesio problemos, delinkventus elgesys, asocialus elgesys). Tokios studijos rezultatai padėtų suprasti saitų su mokykla vaidmenį asocialaus elgesio prevencijai ir intervencijai.

Šio tyrimo pagrindinis **tikslas** – įvertinti skirtingo amžiaus paauglių, merginų ir vaikų, saitų su mokykla sąryšį su įvairaus lygio jų asocialiu elgesiu. Tyrime daroma prielaida, kad silpnesni paauglio saitai su mokykla susiję su stipresniu asocialiu elgesiu, o šios sąsajos skiriasi lyties ir amžiaus grupėse.

Tyrimo metodika

Tiriamieji

Tyrimo dalyvavo 399 paaugliai. 200 tiriamųjų gyvena Vilniaus mieste (toliau miestas), kiti 199 yra Vilniaus apskrities Elektrėnų savivaldybėje (toliau rajonas), gyvenantys moksleiviai. Apklausti jaunesnieji (mokosi 7 klasėje) ir vyresnieji paaugliai (mokosi 10 klasėje). Septintokų amžiaus vidurkis – 13 metų, dešimtokų – 16 metų. Kiti duomenys apie tiriamųjų imtį pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Duomenys apie tiriamųjų imtį

	Mieste gyvenantys paaugliai (<i>n</i> = 200)	Rajone gyvenantys paaugliai (<i>n</i> = 199)	Iš viso
Berniukai	93	111	204 (51%)
Mergaitės	107	88	195 (49%)
Jaunesnieji paaugliai	100	99	199 (50%)
Vyresnieji paaugliai	100	100	200 (50%)

Tyrimo metodai

Tyrimo metodikos pagrindą sudaro 2002 metais parengto *Paauglių socialumo ir sveikatos įvertinimo* klausimynas (SAHA, angl. – *The Social and Health Assessment*). Originalią šio klausimyno versiją sukūrė R. P. Weissbergas, C. K. Joyce'as, W. J. Kasprowas, M. W. Arthuras ir T. P. Shiveris (1991). 2002 metais jį iš esmės modifikavo V. Ruchkinas, R. Vermeirenas, S. M. Jonesas ir M. Schwab-Stone'as ir pritaikė visapusiškam paauglio psichosocialinės raidos vertinimui (Ruchkin, Vermeiren, Schwab-Stone, 2004). SAHA klausimyną sudaro 85 skalės, skirtos įvertinti atskirus paauglio psichosocialinio funkcionavimo aspektus, taip pat su paauglio socialumu bei psichikos sveikata susijusius rizikos ir apsauginius veiksnius. Dalį į klausimyną įtrauktų skalių sudarė patys klausimyno autoriai, o kitas, sukurtas kitų autorių, gavę jų leidimus, pritaikė SAHA klausimyne. Gavusios SAHA klausimyno autorių sutikimą, 2005 metais R. Barkauskienė ir V. Voišnienė išvertė jį į lietuvių kalbą. Verčiant klausimyną glaudžiai bendradarbiauta su kalbininkais ir psichologais. Surinkus ir įvertinus paauglių pastabas dėl teiginių aiškumo, klausimynas kiek modifikuotas pritaikant jį Lietuvos kontekstui. Mūsų tyrime naudojome tik keletą SAHA klausimyno skalių.

Saitų su mokykla skalė

Saitų su mokykla vertinimui buvo taikomos penkios SAHA klausimyno skalės.

Prierašumo prie mokyklos (angl. – *Attachment to school*) subskalę sudaro 5 teiginiai. Kiekvienas jų vertinamas 4 balais: 1 – *tikrai netinka*, 2 – *dažniausiai netinka*, 3 – *dažniausiai tinka* ir 4 – *tikrai tinka*. Tiriamieji gali pasirinkti vieną iš galimų atsakymų. Bendras rodiklis gaunamas susumavus visus atsakymų balus. Maksimalus prierašumo prie mokyklos įvertis – 20, o minimalus – 5 balai. Subskalės patikimumas mūsų tiriamųjų imtyje Cronbach $\alpha = 0,666$.

Neigiamos mokyklos aplinkos (angl. – *Negative school environment*) subskalę sudaro 7 teiginiai. Tai sutrumpinta versija. Subskalės teiginiai vertinami 4 balais: 1 – *tikrai netinka*, 2 – *dažniausiai netinka*, 3 – *dažniausiai tinka* ir 4 – *tikrai tinka*. Tiriamieji gali pasirinkti vieną iš galimų atsakymų. Bendras rodiklis gaunamas susumavus visus atsakymų balus. Maksimalus skalės įvertis – 35, minimalus – 7 balai. Subskalės patikimumas mūsų tiriamųjų imtyje Cronbach $\alpha = 0,706$.

Saugumo mokykloje (angl. – *Feeling of safety*) subskalę sudaro 6 teiginiai. Ją 1991 metais parengė R. P. Weissbergas. Subskalės teiginiai vertinami 4 balais: 1 – *tikrai netinka*, 2 – *dažniausiai netinka*, 3 – *dažniausiai tinka* ir 4 – *tikrai tinka*. Tiriamieji gali pasirinkti vieną iš galimų atsakymų. Bendras rodiklis gaunamas susumavus visus atsakymų balus. Maksimalus skalės įvertis – 35, minimalus – 7 balai. Subskalės patikimumas mūsų tiriamųjų imtyje Cronbach $\alpha = 0,826$.

Mokytojų paramos (angl. – *Teacher support*) subskalė sudaryta iš 8 teiginių. Ją 1991 metais parengė R. P. Weissbergas. Mūsų tyrime naudota sutrumpinta D. J. Hawkinso (2002) parengta skalės versija. Subskalės teiginiai vertinami 4 balais: 1 – *tikrai netinka*, 2 – *dažniausiai netinka*, 3 – *dažniausiai tinka* ir 4 – *tikrai tinka*. Tiriamieji gali pasirinkti vieną iš galimų atsakymų. Bendras rodiklis gaunamas susumavus visus atsakymų balus. Maksimalus skalės įvertis – 40, minimalus – 8 balai. Subskalės patikimumas mūsų tiriamųjų imtyje Cronbach $\alpha = 0,662$.

Suvoktos akademinės motyvacijos (angl. – *Self academic motivation*) subskalę sudaro 9 teiginiai. Skalės autorius R. Jessoras ją parengė 1989 metais. 1992 metais ją patobulino D. J. Hawkinsas. Subskalės teiginiai vertinami 4 balais: 1 – *tikrai netinka*, 2 – *dažniausiai netinka*, 3 – *dažniausiai tinka* ir 4 – *tikrai tinka*. Tiriamieji gali pasirinkti vieną iš galimų atsakymų. Bendras rodiklis gaunamas susumavus visus atsakymų balus. Maksimalus skalės įvertis – 45, minimalus – 9 balai. Skalės patikimumas mūsų tiriamųjų imtyje Cronbach $\alpha = 0,896$.

Negatyvių santykių su bendraamžiais (angl. – *Peer victimization*) subskalės pagrindą sudaro supaprastintas daugiamatės bendraamžių santykių skalės, kurios autoriai H. Mynardas ir S. Josephas (2000), variantas. Ją sudaro 9 teiginiai, apibūdinantys keturis negatyvios santykių su bendraamžiais patirties tipus: fizinį persekiojimą, socialinę manipuliaciją, verbalinį persekiojimą, turto gadinimą. Skalė įvertina visų keturių tipų negatyvių santykių tarp bendraamžių patyrimą. Tiriamųjų prašoma nurodyti, ar teko per šiuos mokslo metus patirti bendraamžių prievartą. Atsakymai vertinami balais: *visai ne* – 1 balas, *kartais* – 2 balai, *2–3 kartus* – 3 balai, *4 ir daugiau kartų* – 4 balai. Bendras rezultatas gaunamas susumavus visus atsakymų balus. Paskaičiuotas skalės patikimumas tiriamųjų imtyje Cronbach $\alpha = 0,896$.

Asocialaus elgesio skalė

Asocialaus elgesio skalė (angl. – *Asocial Behavior Scales*) sukurta ir parengta naudoti Schwabo-Stone'o ir kt. 1999 metais Jungtinėse Amerikos Valstijose. Šią skalę sudaro trys subskalės,

skirtos įvairaus sunkumo elgesio problemoms tirti. Tiriamųjų atsakymai vertinami nuo 0 iki 5 taškų atsižvelgiant į elgesio pasireiškimo kartus per praėjusius metus: 0 reiškia, kad nė karto tokia elgsena nepasireiškė, 1 – kartą, 2 – du kartus, 3 – tris kartus, 4 – keturis kartus, 5 – penkis ir daugiau kartų. Toliau aptarsime kiekvieną subskalę atskirai.

- 1) *Elgesio problemų* subskalę (angl. – *Conduct Problems*) sudaro aštuoni klausimai, apibūdinantys švelnias elgesio problemas, pavyzdžiui, kaip melavimas mokytojams ar tėvams, negrįžimas naktimis namo, vagiliavimas parduotuvėse, nuosavybės gadinimas, pamokų praleidimas. Šios subskalės bendra suma gali būti nuo 0 iki 32 taškų, o subskalės patikimumas mūsų tiriamųjų imtyje Cronbach $\alpha = 0,77$.
- 2) *Delinkventaus elgesio* (angl. – *Less Severe Delinquency*) subskalę sudaro penki teiginiai, apibūdinantys nesmurtinį asocialų elgesį, pavyzdžiui, motociklų ir mašinų vagystės, kišeninės vagystės, didelis moksleivių alkoholio vartojimas ir marihuanos rūkymas. Galimas bendras atsakymų įvertinimas išsidėsto nuo 0 iki 20. Subskalės patikimumas mūsų tiriamųjų imtyje Cronbach $\alpha = 0,87$.
- 3) *Asocialaus elgesio* (angl. – *Severe Asocial Behavior*) subskalę sudaro šeši teiginiai, besisiejantys su nuolatiniu, agresyviu ir asocialiu elgesiu: fizinio smurto naudojimu, dalyvavimu gaujų muštynėse, smarkiu sužalojimu, šalto ginklo nešiojimu į mokyklą (skustuvo ar peilio). Skalės bendras įvertinimas gali išsidėstyti nuo 0 iki 24. Subskalės patikimumas mūsų tiriamųjų imtyje Cronbach $\alpha = 0,87$.

Tyrimo eiga

Tyrimas atliktas 2005–2006 metų žiemą. Buvo gauti tyrime dalyvavusių mokyklų vadovų sutikimai jį atlikti. Atlikimo laikas suderintas iš anksto. Paaugliai apklausoje dalyvavo savanoriškai. Iš jų tėvų gauti raštiški sutikimai.

Apklausa vyko mokyklų klasėse, mokiniai sėdėjo suoluose po du arba po vieną. Tiriamieji supažindinti su anketų pildymo tvarka. Anketas mokiniai vidutiniškai užpildė per 40–45 min., kai kurie į klausimus atsakė per 30 min., pavieniai užtruko iki valandos. Atlikus anketavimą paaiškėjo, kad keletas anketų užpildytos ne iki galo, todėl jos šiame darbe nenaudotos.

Duomenų tvarkymas

Grupės palyginti naudotas Stjudento *t* kriterijus, kai skalės intervalinės, ryšiai tarp požymių skaičiuoti pasitelkus Pearsono momentinės koreliacijos koeficientą.

Rezultatai

Asocialaus elgesio raiškos analizė

Analizuojant apklausos rezultatus buvo palyginti jaunesniųjų ir vyresniųjų paauglių elgesio problemų, delinkventaus ir išreikšto asocialaus elgesio įverčių vidurkiai. Rezultatai pateikiami 2 lentelėje. Iš jos matyti, kad statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta nė vienoje asocialaus elgesio skalės subskalėje.

2 lentelė. Asocialaus elgesio raiška jaunesniųjų ir vyresniųjų paauglių pogrupiuose

Asocialaus elgesio kintamieji		Jaunesnieji paaugliai ($n=199$)	Vyresnieji paaugliai ($n=200$)	<i>t</i> reikšmė
Elgesio problemos	M	3,7	6,2	- 4,58
	SD	4,8	5,5	
Delinkventus elgesys	M	0,5	0,4	0,48
	SD	2,2	1,7	
Asocialus elgesys	M	1,1	0,9	0,608
	SD	3,4	2,4	

* $p < 0,01$, ** $p < 0,001$

Merginų ir vaikinių asocialaus elgesio kintamųjų vidurkių duomenys pateikti 3 lentelėje. Nustatyta, kad vaikinių elgesio problemos ($p < 0,01$), delinkventus ir išreikštas asocialus elgesys ($p < 0,001$) pastebimas dažniau nei merginų.

3 lentelė. Asocialaus elgesio raiška vaikinių ir merginų pogrupiuose

Asocialaus elgesio kintamieji		Merginos (n = 195)	Vaikinai (n = 204)	t reikšmė
Elgesio problemos	M	4,2	5,6	-2,59*
	SD	4,5	5,9	
Delinkventus elgesys	M	0,2	0,8	-3,39**
	SD	0,7	2,7	
Asocialus elgesys	M	0,4	1,7	-4,53**
	SD	1,2	3,9	

*p < 0,01, ** p < 0,001

Saitų su mokykla analizė

Mokyklos aplinkos suvokimas analizuotas įvertinus šešis kintamuosius: prierašumą prie mokyklos, neigiamą mokyklos aplinką, saugumą, mokytojų paramą, suvoktą akademinę motyvaciją bei negatyvių santykių su bendraamžiais patyrimą. Minėtų kintamųjų rezultatai lyginti lyties ir amžiaus pogrupiuose (4 lentelė). Skirtumų tarp lyčių analizė parodė, kad merginos mokykloje jaučiasi saugiau už vaikus ($p < 0,05$). Jaunesnieji paaugliai mokyklos aplinką vertina neigiamiau nei vyresnieji ($p < 0,01$).

4 lentelė. Mokyklos aplinkos suvokimo lyties ir amžiaus grupėse vidurkiai, standartiniai nuokrypiai ir t testo reikšmės

Saitų su mokykla kintamieji	Lytis	M	SD	t reikšmė	Amžius		t reikšmė	
					M	SD		
Prierašumas prie mokyklos	Mot.	12,1	3,3	2,27	Vyr. paaugliai	11,5	3,1	1,13
	Vyr.	11,3	3,3		Jaun. paaugliai	11,8	3,4	
Neigiama mokyklos aplinka	Mot.	17,9	3,5	3,06	Vyr. paaugliai	16,8	3,3	2,79**
	Vyr.	16,7	3,8		Jaun. paaugliai	17,8	4,1	
Saugumas	Mot.	17,2	4,3	-0,31*	Vyr. paaugliai	17,8	4,3	-2,44
	Vyr.	17,3	4,8		Jaun. paaugliai	16,7	4,7	
Mokytojų parama	Mot.	21,1	4,3	0,699	Vyr. paaugliai	20,6	4,0	1,29
	Vyr.	20,7	3,9		Jaun. paaugliai	21,1	4,1	
Suvokta akademinė motyvacija	Mot.	17,5	2,9	4,49	Vyr. paaugliai	16,6	3,2	1,01
	Vyr.	16,1	3,3		Jaun. paaugliai	16,9	3,2	

* p < 0,05, ** p < 0,01

Negatyvių santykių tarp bendraamžių pogrupių kintamųjų vidurkiai pateikiami 5 lentelėje. Iš jos matyti, kad vaikinai ($p < 0,05$) ir jaunesnieji paaugliai ($p < 0,01$) dažniau patiria negatyvius bendraamžių santykius.

5 lentelė Negatyvių santykių tarp bendraamžių lyties ir amžiaus pogrupiuose vidurkiai, standartiniai nuokrypiai ir t testo reikšmės

Pogrupiai	Negatyvūs santykiai tarp bendraamžių		
	M	SD	t reikšmė
Merginos	12,0	4,23	-1,464*
Vaikinai	12,7	5,52	
Jaunesnieji paaugliai	13,2	5,79	3,395**
Vyresnieji paaugliai	11,6	3,77	

*p < 0,05, **p < 0,01

Koreliacinė saitų su mokykla ir elgesio problemų raiškos analizė

Koreliacinė mokyklos aplinkos suvokimo ir elgesio problemų analizė rodo, kad (žr. 6 lentelė) prierašumas prie mokyklos neigiamai statistiškai reikšmingai susijęs su elgesio problemomis ($r =$

0,266, $p < 0,01$). Didesnė mokytojų parama siejasi su silpnesne elgesio problemų ($r = -0,253$, $p < 0,01$), delinkventaus elgesio ($r = -0,105$, $p < 0,05$) ir asocialaus elgesio ($r = -0,138$, $p < 0,01$) raiška. Neigiamas statistiškai reikšmingas ryšys nustatytas tarp suvoktos akademinės motyvacijos ir elgesio problemų ($r = -0,185$, $p < 0,01$) bei delinkventaus elgesio ($r = -0,121$, $p < 0,05$). Paaugliai, kurių santykių su bendraamžiais patyrimas yra negatyvus, pasižymi didesnėmis visų lygių elgesio problemomis: elgesio problemomis ($r = -0,322$, $p < 0,01$), delinkvenčiu elgesiu ($r = -0,248$, $p < 0,01$) bei asocialiu elgesiu ($r = -0,301$, $p < 0,01$).

6 lentelė. Mokyklos aplinkos kintamųjų sąsajos su elgesio problemomis, silpnai išreikšta ir išreikšta delinkvencija

Saitų su mokykla kintamieji	Elgesio problemos	Delinkventus elgesys	Asocialus elgesys
Prieraišumas prie mokyklos	-0,266**	-0,058	-0,074
Neigiama mokyklos aplinka	0,068	0,06	0,049
Saugumas	-0,062	-0,018	-0,039
Mokytojų parama	-0,253**	-0,105*	-0,138**
Suvokta akademinė motyvacija	-0,185**	-0,089	-0,121*
Negatyvūs bendraamžių santykiai	0,322**	0,248**	0,301**

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Saitų su mokykla kintamųjų sąsajos su asocialiu elgesiu amžiaus ir lyties pogrūpiuose

Nustatyta, kad stipresnis prierašumas prie mokyklos buvo susiję su silpnesniu ir jaunesniųjų paauglių asocialiu elgesiu ($r = -0,199$, $p < 0,01$), ir vyresniųjų paauglių asocialiu elgesiu ($r = -0,320$, $p < 0,01$). Mokytojų paramos suvokimas taip pat susijęs su žemesniu jaunesniųjų paauglių išreikšto asocialaus elgesio lygiu ($r = -0,162$, $p < 0,05$), o vyresniųjų – su elgesio problemomis ($r = -0,269$, $p < 0,01$). Suvoktos akademinės motyvacijos neigiami reikšmingi ryšiai su elgesio problemomis ($r = -0,239$, $p < 0,01$) ir asocialiu elgesiu ($r = -0,153$, $p < 0,05$) pastebimi tik vyresniųjų paauglių pogrūpyje.

7 lentelė. Jaunesniųjų ir vyresniųjų paauglių suvoktos saitų su mokykla kintamųjų ir asocialaus elgesio ryšio koreliacinės analizės rezultatai

Klasė	Asocialaus elgesio kintamieji	Saitų su mokykla kintamieji					
		prieraišumas prie mokyklos	neigiama mokyklos aplinka	saugumas	mokytojų parama	suvokta akademinė motyvacija	negatyvūs bendraamžių santykiai
Jaunesnieji paaugliai (n = 199)	Elgesio problemos	-0,199**	0,096	-0,061	-0,218	-0,112	0,522**
	Delinkventus elgesys	-0,036	0,130	-0,008	-0,133	-0,089	0,380**
	Asocialus elgesys	-0,050	0,133	-0,015	-0,162*	-0,102	0,377**
Vyresnieji paaugliai (n = 200)	Elgesio problemos	-0,320**	0,109	-0,125	-0,269**	-0,239**	0,219**
	Delinkventus elgesys	-0,092	-0,056	-0,024	-0,075	-0,094	-0,008
	Asocialus elgesys	-0,116	-0,095	-0,065	-0,114	-0,153*	0,146*

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Jaunesniųjų paauglių negatyvus santykių su bendraamžiais patyrimas reikšmingai susijęs su didesnėmis visų trijų lygių elgesio problemomis ($p < 0,01$), o vyresniųjų – tik su išreikštu asocialiu elgesiu ($r = 0,146$, $p < 0,05$). Asocialus elgesys šiame pogrūpyje susijęs ir su silpnesne suvokta akademinė motyvacija.

Analizuojant lyčių pogrūpius (žr. 10 lentelę) pastebėta, kad merginų grupėje mažesnės elgesio problemos siejasi su jų didesniu prierašumu prie mokyklos ($r = -0,335$, $p < 0,01$), saugumo jausmu ($r =$

- 0,145, $p < 0,05$), mokytojų parama ($r = -0,321$, $p < 0,01$) ir suvokta akademinė motyvacija ($r = -0,214$, $p < 0,01$), taip pat mažesniu įsitraukimu į neigiamus santykius su bendraamžiais ($r = -0,204$, $p < 0,01$). Vaikinių elgesio problemos neigiamai reikšmingai susijusios su mažesniu mokyklos aplinkos suvokimo kintamųjų kiekiu: prieraišumu prie mokyklos ($r = -0,202$, $p < 0,01$), mokytojų parama ($r = -0,205$, $p < 0,05$) ir suvokta akademinė motyvacija ($r = -0,126$, $p < 0,01$), o teigiamos sąsajos pastebimos su neigiama mokyklos aplinka ($r = 0,141$, $p < 0,01$) ir negatyviais bendraamžių santykiais ($r = 0,377$, $p < 0,01$). Delinkventus elgesys merginų pogrupyje turi neigiamą reikšmingą ryšį su prieraišumu prie mokyklos ($r = -0,162$, $p < 0,05$) ir mokytojų parama ($r = -0,180$, $p < 0,05$), o vaikinių pogrupyje šis asocialaus elgesio tipas turi reikšmingus ryšius tik su negatyvių santykių su bendraamžiais patyrimu ($r = 0,353$, $p < 0,01$). Silpnėsnis asocialus elgesys susijęs su didesniu merginų prieraišumu prie mokyklos ($r = -0,254$, $p < 0,01$) ir jų suvokta akademinė motyvacija ($r = -0,185$, $p < 0,01$), o vaikinių pogrupyje visi asocialaus elgesio tipai statistiškai reikšmingai koreliavo su jų negatyviais santykiais su bendraamžiais. Abiejų lyčių, kaip ir amžiaus, pogrupiuose mažiausiai reikšmingų sąsajų aptikta tarp įvairaus lygmens elgesio problemų ir neigiamos mokyklos aplinkos patyrimo bei saugumo mokykloje.

8 lentelė. Merginų ir vaikinių suvoktos mokyklos aplinkos kintamųjų ir asocialaus elgesio koreliacijos

Lytis	Asocialaus elgesio kintamieji	Mokyklos aplinkos kintamieji					
		prieraišumas prie mokyklos	neigiama mokyklos aplinka	saugumas	mokytojų parama	suvokta akademinė motyvacija	negatyvūs bendraamžių santykiai
Merginos (n = 195)	Elgesio problemos	- 0,335**	0,022	- 0,145*	- 0,321**	- 0,214**	0,204**
	Delinkventus elgesys	- 0,162*	- 0,012	- 0,023	- 0,180*	- 0,176	0,040
	Asocialus elgesys	- 0,136	0,003	- 0,064	- 0,254**	- 0,185*	0,132
Vaikiniai (n = 204)	Elgesio problemos	- 0,202**	0,141*	- 0,013	- 0,205**	- 0,126**	0,377**
	Delinkventus elgesys	- 0,018	0,131	- 0,023	- 0,107	- 0,037	0,302**
	Asocialus elgesys	- 0,034	0,129	- 0,043	- 0,122	- 0,054	0,353**

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Rezultatų aptarimas

Šiuo tyrimu siekta išsiaiškinti, kaip siejasi paauglių skirtingo lygmens asocialus elgesys (elgesio problemos, delinkventus elgesys ir asocialus elgesys) su paauglio saitų su mokykla (prieraišumas prie mokyklos, neigiama mokyklos aplinka, saugumas, mokytojų parama, suvokta akademinė motyvacija, negatyvūs santykiai su bendraamžiais) vertinimais. Šios sąsajos analizuotos ne tik bendroje paauglių grupėje, bet ir amžiaus bei lyties pogrupiuose.

Lyginant skirtingo lygmens asocialaus elgesio raišką vyresniųjų ir jaunesniųjų paauglių pogrupiuose nepastebėta reikšmingų skirtumų. Tokie duomenys patvirtina ankstesnių studijų išvadas, kad probleminio elgesio rizika išlieka vienoda maždaug 10–17 metų laikotarpiu (Barnow ir kt., 2005). Vis dėlto lyčių pogrupyje aptikti reikšmingi skirtumai lyginant elgesio problemų, delinkventaus ir asocialaus elgesio raišką: vaikinių grupėje visų trijų lygių asocialaus elgesio raiška stipresnė, tik elgesio problemų skalėje raiškos skirtumas tarp vaikinių ir merginų mažesnis. Šie rezultatai dar kartą patvirtina Barnowo ir bendraautorų (2005), Žukauskienės (1999) ir kitų autorių skelbiamas išvadas, kad vaikiniams būdinga aktyvesnė asocialaus ir agresyvaus elgesio raiška paauglystėje.

Tirtųjų paauglių saitų su mokykla vertinimui būdingi keli ypatumai. Merginos nurodė mokykloje besijaučiančios saugesnės nei vaikinai. Tokius duomenis galima grįsti pirmiausia santykių mokykloje pobūdžiu: nurodoma, jog merginos sulaukia didesnio mokytojų palaikymo (Ruškus, Šapekytė, Merkienė, 2002) ir rečiau patiria bendraamžių priekabiavimą (Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė, 2005), vaikinai gi dažniau skriaudžiami kitų mokinių (Kokkinos ir Panayiotou, 2004; Zaborskis ir kt., 2005). Tai, kad santykiai mokykloje yra svarbus su paauglių saugumo mokykloje jausmu susijęs veiksnys, pagrindžia ir kiti mūsų tyrimo rezultatai, atskleidžiantys amžiaus skirtumus: jaunesnieji paaugliai mokyklos aplinką vertino kaip labiau neigiamą, jie dažniau nei vyresnieji mokiniai nurodė patiriantį negatyvius santykius su bendraamžiais.

Bendroje imtyje analizuojant sąsajas tarp mokyklos aplinkos ir probleminio elgesio kintamųjų pastebėta, kad svarbiausias veiksnys, susijęs su įvairaus lygio paauglio elgesio problemų dinamika,

yra ugdymo įstaigos veikėjų santykiai, t. y. paauglio santykiai su bendraamžiais ir mokytojais. Šie saitų su mokykla komponentai buvo reikšmingai susiję su visomis skirtingo lygio elgesio problemomis. Nustatyta, kad mokytojų parama mokykloje susijusi su žemesniu paauglių asocialaus elgesio lygiu. Daugelis autorių pastebi, kad pozityvus mokytojų bendravimas su mokiniais veikia kaip apsauginis faktorius ir mažina delinkventaus elgesio pasireiškimą (McNeely, Ch. Falci, 2004; Baleišienė, 2006). Analizuojant mokinių tarpusavio santykių sąsajas su probleminiu elgesiu bendroje imtyje pastebėta, kad paaugliai, dažniau patiriantys neigiamus santykius su bendraamžiais, pasižymi ir didesniu įsitraukimu į įvairaus pobūdžio asocialų elgesį. Duomenys apie mokytojų paramos ir neigiamų bendraamžių santykių sąsajas papildo kitų studijų išvadas ir patvirtina socialinių saitų teorijos teiginius, kad teigiami socialiniai ryšiai su reikšmingais paaugliui asmenimis susiję su silpnesniu probleminio elgesio pasireiškimu, o neigiami – su stipresniu (Catalano ir kt., 2004; Sprott, 2004; Stewart, 2005; Gottfredson ir Gottfredson, 2003).

Aptariamą ryšį nagrinėjant amžiaus ir lyties grupėse mokytojų paramos kintamojo sąsajos nebuvo tokios išreikštos kaip bendroje imtyje. Pastebėta, kad jaunesniųjų paauglių pogrupyje geri santykiai su mokytojais turi ryšį tik su asocialiu elgesiu, vyresniųjų – tik su nedidelėmis elgesio problemomis. C. McNeely ir Ch. Falci (2004) savo studijoje pastebi, kad mokytojų parama ne tik veiksmingai stabdo asocialaus elgesio atsiradimą, bet gali jį sumažinti, jei paauglys jau yra įsitraukęs į tokią veiklą. Remiantis mūsų tyrimo duomenimis galima daryti prielaidą, kad mokytojų parama svarbi jaunesniųjų paauglių įvairaus lygio elgesio problemoms, tačiau vyresniesiems ji, kaip apsauginis veiksnys, ypač stipresnio asocialaus elgesio pasireiškimui atvejais, jau netenka svarbos. Mokytojų parama turi reikšmingą ryšį su nedidelėmis elgesio problemomis, o merginų pogrupyje ji siejosi su žemesniu visų asocialaus elgesio lygių pasireiškimu. Tai skatina manyti, kad šis mokyklos aplinkos kintamasis yra itin svarbus merginų probleminio elgesio prevencijai. Ankstesnių tyrimų rezultatai rodo, kad merginos santykius su mokytojais vertina palankiau ir labiau nerimauja dėl jų, o vaikinai nelaiko mokytojų potencialiais pagalbininkais ir sulaukia mažiau jų paramos (Ruškus ir kt., 2002).

Nors daugelis autorių pastebi mokyklos aplinkos ir saugumo joje svarbą paauglio probleminio elgesio dinamikai (Wilson, 2004; Blum, 2003; Catalano et al., 2004; Sprott, 2004), mūsų tyrime nenustatyta statistiškai reikšmingo ryšio tarp šių kintamųjų nei bendroje imtyje, nei amžiaus pogrupiuose. Merginų pogrupyje saugumas siejosi tik su mažesnėmis elgesio problemomis, vaikinų vertinama neigiama mokyklos aplinka – tik su stipriau išreikštomis elgesio problemomis. Todėl gauti duomenys tik iš dalies patvirtina kitų tyrimų rezultatus, kad mokinių saugumas ugdymo įstaigoje mažina problemišką elgesį, o neigiama aplinka kaip tik jį skatina (Wilson, 2004; Catalano et al., 2004).

R. Catalano ir bendraautorė (2004) nuomone, priearišumas prie mokyklos yra vienas svarbiausių apsaugos veiksnių mažinant elgesio problemų riziką paauglystėje. Mūsų tyrimo duomenys iš dalies patvirtina šį teiginį: nustatyta, kad mažesnis priearišumas prie mokyklos siejosi tik su dažnesnėmis nedidelėmis elgesio problemomis, o reikšmingos jo sąsajos su delinkvenčiu ir asocialiu elgesiu neaptikta. Toks ryšys nustatytas ir jaunesniųjų, ir vyresniųjų paauglių, ir vaikinų, ir merginų pogrupiuose. Vis dėlto merginų pogrupyje priearišumas prie mokyklos dar turėjo reikšmingą ryšį ir su silpnai išreikšta delinkvencija. Tokie mūsų tyrimo duomenys ne tik nepaneigia R. Catalano ir bendraautorė pozicijos, bet ir leidžia plačiau interpretuoti šių kintamųjų sąsają. Jie parodo, kad priearišumo stiprinimas gali padėti užkirsti kelią stipresniam paauglio probleminio elgesio pasireiškimui. Tai, kad nėra sąsajų tarp didesnių elgesio problemų ir priearišumo paauglystėje, tik įrodo, kad priearišumas yra svarbus esant neįreikštam probleminiam elgesiui, ir savo svarbos jau nebetenka, kai paauglio asocialus elgesys labiau išreikštas.

Suvoktos akademinės motyvacijos kintamasis psichologinėse studijose taip pat dažnai minimas kaip faktorius, informuojantis apie gerus mokinių saitus ir su mokykla, ir su mažesne nusikalstamumo raiška ugdymo įstaigoje (Wilson, 2004; Catalano et al., 2004). Mūsų tyrimo rezultatai skyrėsi paauglių pogrupiuose: vaikinų ir merginų aukštesnė suvokta akademinė motyvacija siejosi su žemesniu elgesio problemų lygiu, vyresniųjų paauglių – su elgesio problemomis ir asocialiu elgesiu, o jaunesniųjų nebuvo nustatyta jų reikšmingo ryšio su elgesio problemomis.

Gauti rezultatai parodo, kad mokyklos aplinkos suvokimas yra svarbus su asocialiu elgesiu paauglystėje susijęs veiksnys, tačiau jo sąsajos priklauso nuo paauglio amžiaus ir lyties. Gauti duomenys papildo jau esamas žinias, galinčias padėti mokyklą ir kitų įstaigų socialiniams darbuotojams, psichologams ir pedagogams kryptingiau dirbti su vaikais ir paaugliais mažinant elgesio sunkumų pasireiškimą. Sprendžiant iškilusias problemas daugiausia dėmesio turėtų būti skiriama santykiams tarp ugdymo veikėjų, nes, kaip parodė šis tyrimas, jie atlieka svarbų vaidmenį mažinant asocialų elgesį. Specialistų darbas pirmiausia turėtų būti sutelktas į pozityvių ir bendradarbiavimu paremtų santykių skatinimą ir ugdymą mokykloje.

Išvados

1. Asocialaus elgesio raiškos analizė atskleidė lyties skirtumus: nustatyta, kad vaikinai, palyginti su merginomis, pasižymi stipriau išreikštomis elgesio problemomis, delinkvenčiu ir asocialiu elgesiu. Jaunesniųjų ir vyresniųjų paauglių asocialaus elgesio raiška nesiskyrė.

2. Paauglio saitų su mokykla vertinimas parodė, kad merginos mokykloje jaučiasi saugesnės, o vaikinų santykiai su bendraamžiais dažniau priešiški. Amžiaus skirtumų analizė atskleidė, kad jaunesnieji paaugliai mokyklos aplinką vertina kaip labiau neigiamą ir dažniau patiria neigiamus santykius su bendraamžiais nei vyresnieji.

3. Tyrimas parodė, kad mokytojų parama bei neigiama santykių su bendraamžiais patirtis yra svarbiausi paauglio saitų su mokykla aspektai, susiję su elgesio problemomis, delinkvenčiu bei asocialiu elgesiu paauglystėje. Kiti saitų su mokykla aspektai susiję tik su elgesio problemų intensyvumu paauglystėje.

4. Koreliacinė analizė amžiaus pogrupiuose atskleidė, kad neigiamūs santykiai su bendraamžiais susiję su jaunesniųjų bei vyresniųjų paauglių elgesio problemomis, delinkvenčiu bei asocialiu elgesiu.

5. Koreliacinė analizė lyties pogrupiuose parodė, kad mokytojų parama turi statistiškai reikšmingą ryšį su merginų elgesio problemomis, delinkvenčiu bei asocialiu elgesiu, o neigiami santykių su bendraamžiais patirtis susijusi su vaikinų elgesio problemomis, delinkvenčiu bei asocialiu elgesiu.

LITERATŪRA

- Baleišienė, R. 2006. *Mokyklos aplinkos suvokimas ir elgesio bei emocijų sunkumų sąsajos paauglystėje*. Magistro darbas. Vilnius, 2006.
- Barnow, S.; Lucht, M.; Freyberger, H. J. 2005. Correlates of aggressive and delinquent conduct problems in adolescence. *Aggressive behavior*, vol. 31, p. 24–39.
- Berzonsky, D.; Nurni, J. E.; Kinney, A.; Tammi, K. 1999. Identity processing style and cognitive attributional strategies: similarities and difference across different contexts. *European Journal of Personality*, vol. 13, p. 105–120.
- Blum, R. W. 2005. A Case for School Connectedness. *Educational Leadership*, vol. 62, p. 16–31.
- Catalano, R. F.; Haggerty, K. P.; Oesterle, S.; Fleming, Ch. B.; Hawkins, J. D. 2004. The Importance of Bonding to School for Healthy Development. *Findings from the Social Development Research Group. Journal of School Health*, vol. 74, p. 252–261.
- Crooks, C. V.; Scott, K. L.; Wolfe, D. A.; Chiodo, K.; Killip, S. 2007. Understanding the Link Between Childhood Maltreatment and Violent Delinquency: What do Schools Have to Add? *Child Maltreatment*, vol. 12, p. 269–280.
- Hirschi, T. 1969. *Causes of Delinquency*. Berkeley.
- Kokkinos, M.; Panayiotou, G. 2004. Predicting Bullying and Victimization among Early Adolescents: Associations with Disruptive Behavior Disorders. *Aggressive Behavior*, vol. 30, p. 520–533.
- Libbey, H. P. 2004. Measuring Student Relationships to School: Attachment, Bonding, Connectedness, and Engagement. *Journal of School Health*, vol. 74, p. 274–283.
- Maddox, S. J.; Prinz, R. J. 2003. School Bonding in Children and Adolescents: Conceptualization, Assessment, and Associated Variables. *Clinical Child and Family Psychology Review*, vol. 6, p. 31–49.
- Marcus, R. F. 1999. A Gender-Linked Exploratory Factor Analysis of Antisocial Behavior in Young Adolescents. *Adolescence*, vol. 34, p. 33–47.
- McNeely, C.; Falci, Ch. 2004. School Connectedness and the Transition Into and Out of Health-Risk Behavior Among Adolescents: A Comparison of Social Belonging and Teacher Support. *Journal of School Health*, vol. 74, p. 284–292.
- Payne, A. A.; Gottfredson, D. C.; Gottfredson, G. D. 2003. Schools as communities: The relationships among communal school organization, student bonding, and school disorder. *Criminology*, vol. 41, p. 749–777.
- Pedersen, W.; Wichstrom, L. 1995. Patterns of delinquency in Norwegian adolescents. *The British Journal of Criminology*, vol. 35, p. 543–562.
- Resnick, M. D.; Bearman, P. S.; Blum, R. W. 1997. Protecting adolescents from harm: findings from the National Longitudinal Study of Adolescent Health. *JAMA*. 278: 823–832.
- Ruchkin, V.; Vermeiren, R.; Schwab-Stone, M. 2004. *The Social and Health Assessment (SAHA): Psychometric development summary*. New Haven: Yale University.
- Ruškus, J.; Šapelytė, O.; Merkienė, R. 2002. Mokinių požiūris į socialinį psichologinį klasės klimatą. *Pedagogika*, 2002, t. 58, p. 8–15.
- Sprott, J. B. 2004. The Development of Early Delinquency: Can Classroom and School Climates Make a Difference? *Canadian Journal of Criminology & Criminal Justice*, vol. 46, p. 553–572.
- Stewart, E. A. 2003. School social bonds, school climate, and school misbehavior: a multilevel analysis. *Justice Quarterly*, vol. 20, p. 575–604.
- Wenar, Ch.; Kerig, P. 2005. *Developmental Psychopathology*. McGraw-Hill.

21. Wilson, D. 2004. The Interface of School Climate and School Connectedness and Relationships with Aggression and Victimization. *Journal of School Health*, vol. 74, p. 293–299.
22. Žukauskienė, R. 1999. Fizinė, verbalinė ir netiesioginė agresija: skirtumai tarp lyčių. *Psichologija*, 1999, t. 19, p. 98–107.
23. Zaborskis, A.; Cirtautienė, L.; Žemaitienė, N. 2005. Moksleivių patyčios Lietuvos mokyklose 1994–2002 m. *Medicina*, 2005, t. 41, p. 614–620.

THE LINKS BETWEEN ANTISOCIAL BEHAVIOR AND SCHOOL BONDING IN ADOLESCENCE

R. Baleišienė

Elektrėnai „Versmė“ Gymnasium

Dr. R. Barkauskienė

Mykolas Romeris University

The article deals with a problem of relationship between school bonding and antisocial behavior in adolescence. The objective of the present study was to identify the associations between school bonding (as defined by attachment to school, negative school environment, safety in school, perceived academic motivation and peer victimization) and three levels of antisocial behavior (as defined by conduct problems, delinquent behavior and severe antisocial behavior) in the subgroups of young and late adolescents as well as boys and girls. The results revealed no differences in mean levels of behavior problems, delinquent and severe antisocial behavior in young and late adolescent subgroups but gender group differences on the all variables of antisocial behavior. The analysis of school bonding revealed no differences on all variables except negative school environment among young and late adolescents as well as safety in the school among boys and girls. Teacher support and peer victimization appeared the most important aspects of school bonding to be associated with antisocial behavior in the adolescents under study.

Keywords: conduct problems, delinquent behavior, severe antisocial behavior, adolescence, school bonding.